

Crex crex kornknarr

Fåglar

NÄRA HOTAD (NT)

Klass Aves (fåglar), Ordning Gruiformes (tran- och rallfåglar), Familj Rallidae (rallar), *Crex crex* (Linnaeus, 1758).

Beskrivning. Kornknarren lever ett undanskymt liv i tät vegetation och är mycket svår att få syn på. Den är ungefär hälften så stor som en rapphöna med en kort, trubbig näbb. Dräkten är grågulbrun med blågrå inslag på huvud och hals och rödbruna flanker. I flykten är de rödbruna vingovansidorna påfallande liksom utstickande, lätt dinglande ben. Kornknarren uppmärksammas i första hand på sitt säregna spelläte som hörs från skymning till morgon; ett kraftigt hest och mekaniskt, raspigt snärpande ”ährp-ährp” som upprepas en gång i sekunden och med bara korta vilopausar.

Utbredning och status. Kornknarren häckar i ett bälte från Storbritannien och Frankrike österut till trakterna av Baikalsjön i Sovjetunionen. Arten har under 1900-talet gått tillbaka mycket starkt, i Sverige såväl som i västra Europa. I östra Europa är beståndet fortfarande stort och uppskattningsvis 90 % av världspopulationen finns i Ryssland. Kornknarren klassificeras globalt som Nära hotad (NT) och populationen som fluktuerande pga. olika populationstrender i olika delar av utbredningsområdet. Fram till sekelskiftet var kornknarren allmän i slättlandskapen upp till mellersta Norrland och den förekom sällsynt ända upp till Lappland. Det har beräknats att det i Sverige i slutet av 1800-talet kan ha funnits i storleksordningen 60 000 par. Minskningen sedan dess gäller både utbredning och numerär. I Norden är kornknarren betydligt fåtaligare i Danmark (50–250 spelande hanar) och Norge (20–40 spelande hanar) än i Finland (2000–8000 spelande hanar) och Sverige. I Sverige uppträder arten numera främst i landskapen upp till Dalälven, framför allt i de östra delarna (Uppland, Västmanland samt Öland och Gotland), men arten är också relativt vanlig i Västergötland. En riksinventering 1994 indikerade att antalet spelande hanar uppgick till cirka 400 fördelade med cirka 150 på Öland, cirka 100 på Gotland samt cirka 150 på fastlandet. En förnyad riksomfattande inventering gjordes 2008 varvid 1588 spelande hanar påträffades. Fastlandets kornknarrar har varit föremål för årlig rapportering sedan 1968 och antalet hörda hanar har här varierat mellan cirka 50 (1977) och 1085 (2007). Antalet har ökat kontinuerligt sedan mitten av 1980-talet, även om fluktuationerna mellan år är stora. Som exempel kan nämnas att antalet ropande hanar i Uppland varierat mellan 40 och 324 under perioden 1996–2008 och under samma period varierade antalet i Västmanland mellan 15 och 149 ropande hanar. Konstaterade häckningar är fåtaliga och det är mycket osäkert om populationen är självreproducerande. Nyrekrytering sker troligen från andra delar av utbredningsområdet. Ett ökat uppträdande på senare år sammanfaller med att arten har ökat i antal i flera länder öster om Sverige, t.ex. i de baltiska länderna. Antalen är emellertid fortfarande låga i sydvästra Sverige och på Öland tenderar den att minska, åtminstone jämfört med antalet spelande hanar i början av 1970-talet (ca 250). Det tätaste beståndet finns fortfarande på Gotland där det 2008 beräknades finnas drygt 500 spelande hanar.

Ekologi. Kornknarren är i Nordvästeuropa i påfallande grad knuten till marginalområden inom jordbrukslandskapet med mer ålderdomliga och småskaliga brukningsmetoder. Jämfört med övriga sumphöns föredrar kornknarren avsevärt torrare miljöer och undviker rentav blöta marker. Artens ursprungliga miljöer är strandängar längs sjöar och vattendrag, men eftersom dessa numera är så pass sällsynt förekommande är den i hög grad hänvisad till andra gräsmarker, i första hand på åker. En stor del av populationen är sålunda knuten till vallar som används för produktion av hö eller ensilage. Undersökningar i Sverige har dock visat att arten tydligt föredrar strandängar framför vallodlingar. På kontinenten har även åkermark med vissa grödor, framför allt höstsådda sädesåkrar och odlingar av alfalfa, visat sig vara attraktiva miljöer för kornknarr. Av stor betydelse för kornknarrrens val av häckningsmiljö är att vegetationen skall vara hög, minst 20 cm, när

häckningen inleds. Det måste emellertid vara möjligt för kornknarrarna att gå genom vegetationen och därför undviks alltför tät vegetation liksom områden där förna har ansamlats. Samtidigt undviks kreatursbetade strandängar. Kornknarrrens hemområde är förhållandevis litet, i genomsnitt knappt fem hektar enligt en undersökning på Öland. Kornknarren är polygyn, dvs. en hanne kan para sig med två eller flera honor, vilka den attraherar genom sin sång. Sjungande hannar dras dessutom till varandra och ofta kan två eller flera höras inom ett mycket begränsat område. Under själva parbildningen minskar sångaktiviteten. Honan överges när äggläggningen påbörjats och sångaktiviteten hos hannen ökar åter, men oftast i ett annat revir. Boet byggs, sannolikt enbart av honan, på marken eller i en grästuva. Erfarenheter, bl.a. från södra Öland, visar att boet ligger inom 200 meter, oftast närmare, från den revirhävdande hannens favoritspelplats. Antalet lagda ägg är vanligen 8–12 och de ruvas av honan i 16–19 dygn. Sannolikt kläcks få kullar före den 25 juni. Äggen kläcks synkront och ungarna lämnar boet tämligen omgående. Ungarna, som födosöker själva efter 3–4 dygn, vaktas av honan i ytterligare ett par veckor, varefter de lämnas att klara sig själva. Ungarna är flygkunniga vid en ålder av cirka 35 dygn. I kontinentala Europa kan honan, efter att första kullen lämnats, para sig med ytterligare en hanne och påbörja en andra kull, men uppgifter tycks saknas om frekvensen av andrakullar i Sverige. Att andrakullar kan förekomma även i Sverige finns det uppgifter som tyder på. Uppgifter om häckningsframgång är också sparsamma, men analys av återfynd av ringmärkta fåglar tyder på en låg överlevnadsgrad, vilket i sin tur förutsätter en hög produktion av ungar (två kullar) för att populationen skall vara självbärande. Kornknarren häckar första gången vid en ålder av ett år. Första kullens ungar tycks lämna födelseplatsen redan i början av augusti, men det är okänt var de tar vägen och om de påbörjar flyttningen till Afrika eller om de finns kvar i närheten i ytterligare en tid. Arten flyttar från och med slutet av augusti – oktober till de tropiska och södra delarna av Östafrika och återkommer i mitten eller slutet av maj. Kornknarren är generellt sett en allätare, men små ryggradslösa djur tycks dominera födan. Det handlar om skalbaggar,flugor, tvestjärtar, hopprätvingar, trollsländor och myror. Dessutom ingår mollusker, som sniglar och snäckor, spindeldjur, tusenfotingar och maskar samt unga groddjur i födan. I analyser av maginnehåll har man också hittat rester av växtdelar, såväl gröna delar som frön, särskilt utom häckningstid.

Hot. Huvudanledningen till kornknarrrens kraftiga minskning är förändringar inom jordbruket, framför allt då slätterängarna successivt under 1900-talets första hälft förlorade sin betydelse i odlingslandskapet. En stor del av ängsmarkerna överfördes därvid till åker varvid de dränerades mycket effektivt, andra ängsmarker övergavs och växte igen till skog. Traditionellt slåttrade fuktiga ängsmarker där kornknarren förekommer. Idag är emellertid bete den helt dominerande skötselmetoden och kornknarren undviker betade strandängar p.g.a. att vegetationen är för låg och gles. Undersökningar från Uppland och Västmanland visar att arten undviker betade ängsmarker, är relativt vanlig i slättermarker, men föredrar ohävdade eller ej årligen hävdade marker med relativt hög och tät vegetation. Hävd av strandängar (hårt bete) för att gynna andra hävdberoende arter kan alltså vara ett hot mot kornknarren i vissa regioner. En annan viktig orsak till tillbakagången är ändrad teknik med mekaniserad och tidigarelagd slätter (bl.a. av fodervallar) och skörd. Det på senare tid utökade ensilageuttaget har därvidlag ytterligare tidigarelagt slättern (slutet av maj – början av juni). Dränering av våtmarker och fuktstråk har haft starkt negativ inverkan, liksom annat som minskat den mosaikartade strukturen i jordbrukslandskapet. Å andra sidan har ett av landets tätaste bestånd, på Lina myr på Gotland, åstadkommit genom utdikning.

Åtgärder. För att gynna arten i områden där den förekommer på strandängar är det viktigt att en extensiv skötsel som ger upphov till en relativt hög och tät vegetation används. Slätter är då att föredra framför bete. Att vissa områden lämnas oskördade varje år är gynnsamt för arten, p.g.a. att kontinuerlig skötsel resulterar i en kort vegetation på lång sikt. För att minimera de negativa effekterna av slätterverksamhet föreslås en rad åtgärder. Eftersom vuxna fåglar och ungar kan undkomma slättermaskiner om de tillåts springa genom oklippt vegetation är metoden att slå inifrån centrum av fältet och utåt att föredra framför metoden att slå utifrån och in. Vidare bör det avsättas refugier av högre vegetation i anslutning till de klippta fälten för att kornknarrarna ska

kunna få skydd under resten av häckningssäsongen. Att senarelägga slåttern har visat sig ha stor effekt på häckningsframgången. Sker slåttern tidigast den 1 september får kornknarrarna en rimlig chans att framgångsrikt föda upp två kullar. För att undvika att lämpliga habitat försvinner bör dräneringar av kända häckningsområden undvikas. En möjlighet att skapa kornknarrsbiotoper är att anlägga vallar/trädor på fuktig åkermark intill strandängsområden. Om dessa inte slås förrän i slutet av juli kan de vara bra häckningsbiotoper för kornknarr. De stora förändringarna i jordbrukspolitiken och stödsystemen för skapande av lämpliga biotoper på åkermark kan bli en viktig del av arbetet för att bevara kornknarr och andra missgynnade åkermarksfåglar. Fragmenteringar i häckningsområden bör undvikas och lämpliga ytor bör inte vara mindre än 4–5 ha. Om man i en region ska välja ut vissa områden för bevarandeinsatser såsom undanhållande av slätter bör man lokalisera områden där hanar spelar och inrikta sig på området i en radie upp till 200 m från hanens spelplats. Kornknarrs miljöval och förutsättningar för reproduktion (två kullar årligen) bör närmare klarläggas. Det gäller i första hand skötselregim, ev. gröda, gräshöjd samt efterbetets effekt på förekomst av arten. Betydelsen av trädesbruk för kornknarr är också angelägen att utreda. Det är viktigt att ett standardiserat och årligen återkommande inventeringsprogram kan etableras, åtminstone inom artens nuvarande kärnområden i landet. Standardiseringen bör leda till att felkällor i form av varierande observationsinsats, som ofta är fallet med s.k. spontan rapportering, kan minimeras.

Övrigt. Utländska namn – NO: Åkerrikse, DK: Engsnarre, FI: Ruisräökkä, GB: Corncrake. Kornknarr är förtecknad i bilaga 1 i EU:s fågeldirektiv (rådets direktiv 79/409/EEG) och ingår i Natura 2000. Den är även förtecknad i Bernkonventionen bilaga II (strikt skyddade djurarter), Bonnkonventionen bilaga II (flyttande arter) samt AEWA (African-Euroasian Waterbird Agreement). Kornknarr är fredad enligt jaktförordningen (1987:905) och tillhör Statens Vilt enligt 33 § jaktförordningen.

Litteratur

- Alnås, I. 1974. Die Ortstreue der Gotländischen Wachtelkönige *Crex crex* (L.). *Orn. Scand.* 5: 123–129.
- Berg, Å. & Gustafson, T. 2007. Meadow management and occurrence of corncrake *Crex crex*. *Agriculture, Ecosystems & Environment* 120: 139–144.
- Berg, Å., Gustafson, T. & Smedberg, A. 2004. Kornknarr – en problemart som ”faller mellan stolarna”? Årsrapport 2003, HagmarksMISTRA. Uppsala.
- BirdLife International 2004. *Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status*. Cambridge, UK: BirdLife International (BirdLife Conservation Series No. 12).
- Broyer, J. 2003. Unknown refuge areas and their influence on the survival of grassland birds in the Saone valley (France). *Biodiversity and Conservation* 12 (6): 1219–1237.
- Cadbury, C.J. 1980. The status and habitats of the Corncrake in Britain in 1978–79. *Bird Study* 27: 203–218.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. m.fl.(red.)1980. *The Birds of the Western Palearctic*. VolII. Oxford.
- Enemar, A. 1957. Gräshoppsångare (*Locustella naevia*) och kornknarr (*Crex crex*) i Sverige år 1957. *Vår Fågelvärld* 16: 269–287.
- Enemar, A. 1969. Om förekomsten av kornknarr (*Crex crex*) i Sverige år 1968. *Vår Fågelvärld* 28: 194–198.
- Glutz von Blotzheim, U., Bauer, K.M. & Bezzel, E. (red.) 1973. *Handbuch der Vögel Mitteleuropas*. Vol. Frankfurt am Main.
- Green, R. E. 1999. Survival and dispersal of male Corncrakes *Crex crex* in a threatened population. *Bird Study* 46 (suppl.): 218–229.
- Green, R. E. 2004. A new method for estimating the adult survival rate of the Corncrake *Crex crex* and comparison with estimates from ring-recovery and ring-recapture data. *Ibis* 146: 501–508.
- Green, R. E., Rocamora, G. & Schäffer, N. 1997. Populations, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. *Die Vogelwelt* 118: 117–134.
- Green, R.E. & Rayment, M.D. 1996. Geographical variation in the abundance of the Corncrake *Crex crex* in relation to the intensity of agriculture. *Bird Conservation International* 6: 201–211.
- Green, R. E., Tyler, G.A., Stowe, T.J. & Newton, A.V. 1997. A simulation model of the effect of mowing of agricultural grassland on the breeding success of the corncrake (*Crex crex*). *Journal of Zoology, London* 243: 81–115.
- von Haartman, L. 1958. The decrease of the Corncrake. *Soc. Sci. Fenn. Comm. Biol.* 18(2): 1–29.
- Helmecke, A. 2000. *Raum- und Habitatnutzung des Wachtelkönigs (Crex crex L.) im Unteren Odertal*. Avhandling. Humboldt-University, Berlin.

- Ilicev, V.D. & Flint, V.E. 1989. *Handbuch der Vögel der Sowjetunion*. Vol. IV. Wiesbaden.
- Keiðs, O. 2003. Recent increases in numbers and the future of Corncrake *Crex crex* in Latvia. *Ornis Hungarica* 12/13: 151–156.
- Koffijberg, K. & Nienhuis, J. 2003. *Kwartelkoningen in het Oldambt een onderzoek naar de populatiedynamiek, habitatkeuze en mogelijkheden tot beschermingsmaatregelen in akkers*. SOVON-onderzoeksrapport 2003/04. SOVON Vogelonderzoek Nederland/Provincie Groningen, Groningen.
- Koffijberg, K. & Schäffer, N. 2004. *Species Action Plan Corncrake Crex crex*. BirdLife International. Wageningen.
- Koffijberg, K. & van Dijk, A. J. 2001. Influx van Kwartelkoningen *Crex crex* in Nederland in 1998. *Limosa* 74: 147–159.
- Mischenko, A.L., Sukhanova, O.V., Butjev, V.T., Mosalov, A.A. & Mezhnev, A.P. 1997. Results of Corncrake surveys in European Russia 1995. *Vogelwelt* 118: 215–222.
- Myrberget, S. 1963. Åkerriksa i Norge. *Sterna* 5: 289–305.
- Ottvall, R. & Pettersson, J. 1998. Kornknarrrens biotopval, ortstrohet och revirstorlek på Öland: en radiosändarstudie. *Ornis Svecica* 8: 65–76.
- Ottvall, R. & Pettersson, J. 1998. Is there a viable population of Corncrakes *Crex crex* on Öland, southeastern Sweden? – habitat preference in relation to hay-mowing activities. *Ornis Svecica* 8: 157–166.
- Pettersson, J. 1993. En kornknarrs öde! *Calidris* 22: 140–144.
- Pettersson, J. 1994. Kornknarren på Öland. *Calidris* 23: 123–127.
- Pettersson, J. 1995. Kornknarren – riksinventeringsart 1994. *Vår Fågelvärld* 54(2): 23–26.
- Pettersson, T. 2004. Kornknarren *Crex crex* (LINNÉ 1758) i Västmanland. *Fåglar i Västmanland* 35: 4–12.
- Pettersson, T. 2007. *Åtgärdsprogram för kornknarr, 2007-2011*. Rapport 5705. Naturvårdsverket.
- Pettersson, T. 2009. Kornknarren i Sverige. I: SOF 2009. *Fågelåret 2008*, s. 51–59. Halmstad.
- Risberg, L. 1988. Kornknarr *Crex crex* L. I: Andersson, S. (red.). *Fåglar i jordbrukslandskapet*. Vår Fågelvärld, Suppl. No. 12: 183–188.
- Roalkvam, R. 1984. Åkerriksa *Crex crex* i Rogaland og Norge. *Vår Fuglefauna* 7: 87–90.
- Rodebrand, S. 1976. Den öländska nattfågelinventeringen. *Calidris* 5: 51–66.
- Schäffer, N. 1995. Rufverhalten und Funktion des Rufens beim Wachtelkönig *Crex crex*. *Die Vogelwelt* 116: 141–151.
- Schäffer, N. 1999. *Habitatwahl und Partnerschaftssystem von Tüpfelralle Porzana porzana und Wachtelkönig Crex crex*. Ökologie der Vögel 21, häfte 1: 1–267.
- Schäffer, N. & Green, R.E. 2001. The global status of the Corncrake. *RSPB Conservation Review* 13: 18–24.
- Schäffer, N. & Münch, S. 1993. Untersuchungen zur Habitatwahl und Brutbiologie des Wachtelkönigs *Crex crex* im Murnauer Moos/Oberbayern. *Die Vogelwelt* 114: 55–72.
- Stowe, T.J. & Green, R.E. 1997. Response of Corncrake *Crex crex* populations in Britain to conservation actions. *Vogelwelt* 118: 161–168.
- Tucker, G.M. & Heath, M.F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge, U.K.: BirdLife International (BirdLife Conservation Series no. 3).
- Tyler, G. A. 1996. *The ecology of the Corncrake, with special reference to mowing on breeding production*. Avhandling, University of Cork.
- Tyler, G. A. & Green, R.E. 2004. Effects of weather on the survival and growth of Corncrake *Crex crex* chicks. *Ibis* 146: 69–76.
- Tyler, G. A., Green, R.E. & Casey, C. 1998. Survival and behaviour of Corncrake *Crex crex* chicks during the mowing of agricultural grassland. *Bird Study* 45: 35–50, part 1.
- Wretenberg, J., Pärt, T. & Berg, Å. 2010. Changes in local species richness of farmland birds in relation to land-use changes and landscape structure. *Biological Conservation* 143(2): 375–381.